

Krzywiński, Tadeusz

"Filozofia Dialogu", oprac. Bogdan Baran, Kraków 1991 : [recenzja]

Studia Teologiczne 12, 432-435

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Filozofia Dialogu, opracował Bogdan Baran, Wydawnictwo ZNAK, Kraków 1991, ss. 279.

W Wydawnictwie Znak ukazała się książka opracowana przez Bogdana Barana pt. *Filozofia Dialogu*. Zawiera ona teksty obcojęzyczne, które są fragmentami prac z dziedziny filozofii innego, filozofii spotkania, filozofii dialogu. Przytaczane są prace następujących autorów: Martina Bubera, Franza Rosenzweiga, Ferdinanda Ebnera, Eugena Rosenstock-Huessa, Eberharda Grisebacha, Karla Bartha, Adolfa Reinacha, Ludwiga Binswängera, Emmanuela Levinasa, Jean-Luca Mariona, Michaela Theunissen.

Za ojca filozofii dialogicznej uchodzi Martin Buber. Urodził się w 1878 r. w Wiedniu, w rodzinie żydowskiej. Dzieciństwo i młodość spędził we Lwowie. W okresie studiów zetknął się z ruchem syjonistycznym i przez pewien czas był jego aktywnym współuczestnikiem. Rychło rozstał się jednak z syjonizmem. Odkrył Chasydyzm. Wiele lat poświęcił na gromadzenie, opracowanie i tłumaczenie spuścizny chasydzkiej. Przełożył także na język niemiecki całą Biblię. Od 1923 r. Buber wykładał judaizm i religioznastwo na uniwersytecie we Frankfurcie nad Menem. Wydalony z Niemiec w 1938 r. osiadł w Jerozolimie, gdzie zmarł w 1967 r. W chasydyzmie zafascynowała Bubera idea podobieństwa człowieka do Boga pojęta jako czyn, stawanie się, zadanie. W tym też nurcie żydowskiej religijności znalazł odpowiedź na nurtujące go od młodości pytanie o możliwość partnerstwa, dialogicznej relacji między człowiekiem i Bogiem. W przytoczonej przez Bogdana Barana, tłumaczonej na język polski przez Jana Doktora, rozprawie filozoficznej *Ja i Ty* (s. 37-56), Martin Buber przedstawia ideę spotkania człowieka z Bogiem za pośrednictwem innych ludzi i rzeczy. idea ta została tutaj podniesiona do rangi powszechnej zasady antropologicznej, *zasady dialogicznej*.

Drugą prezentowaną pracą jest *Gwiazda Zbawienia* Franza Rosenzweiga (s. 57-82), a raczej kilka uwag ex post, przetłumaczonych przez Tadeusza Gadacza. Franz Rosenzweig (1886-1929) pochodził z rodziny asymilowanych Żydów niemieckich z Kassel. Studiował początkowo medycynę, potem poświęcił się historii, co zaowocowało pracą doktorską. Okres wojny spędził na froncie. Od r. 1922 zaczęła się rozwijać jego nieuleczalna choroba: skleroza. Rosenzweig „rozbija” „naczynie idealizmu”, którego okruchy to trzy oderwane od siebie elementy: człowiek, świat, Bóg. „System filozofii”, jakim wedle samego autora ma być *Gwiazda...*, składa owe elementy w spójną całość, która tworzy, by tak rzecz kształt gwiazdy Dawida złożonej z dwóch trójkątów: człowiek, świat, Bóg oraz stworzenie, objawienie, zbawienie, Rosenzweig zastrzega się wprawdzie, że nie pisał „żydowskiej książki” ani rozprawy z filozofii religii, znajdujemy u niego jednak tę samą jedność myśli teoretycznej i praktycznej co w Feuerbacha „filozofii przyszłości” i w wizji Cohena.

Trzecim autorem myśli dialogicznej jest Ferdinand Ebner. Był austriackim nauczycielem wiejskim, który wcześniej zakończył karierę z powodu choroby. Jego myśl jest najwcześniejszą w naszym stuleciu, a tym bardziej zasługuje na uwagę, gdyż jest stworzona na gruncie wiary katolickiej. Jego jedyne dzieło wydane za życia *Fragmenty pneumatologiczne* przetłumaczył Jan Doktor. *Fragmenty pneumatologiczne* (s. 83-97) przynoszą wizję: tym, co „rzeczywiście” rzeczywiste, jest aktualność, faktyczność mowy jako rozmowy. Taka mowa zaś, to nic innego jak stosunek człowieka do Boga. Mowa bierze się ze źródła, którym nie jest moje ja. To odniesienie do źródła, do Boga, nazywa Ebner „pneumą”. Pneumatologia z jednej strony odrzuca metafizykę, z drugiej ustala pozytywną, pneumatyczną relację.

Czwartym autorem jest Eugen Rosenstock-Huessy, prezentowana tutaj jego praca *Gramatyka duszy* (s. 98-100), tłumaczona na język polski przez Tadeusza

Gadacza, jest dialogiką pojętą jako specyficzna „gramatyka”. Stanowi ona dlań wewnętrzną strukturę duszy jako całokształt „systemu” mowy. Znowu więc słowo i mowa decydują o samej istocie człowieka. Gramatyka duszy różni się od gramatyki zwykłego języka. Przede wszystkim inna jest kolejność osób. Ja nie jest „pierwszą” osobą. Prymat dzierży ty, dopiero po nim następuje ja, potem my, a na końcu to (wraz z on, ona). Rosenstock-Huessy bardziej niż inni dialogicy stara się trzymać konkretnego doświadczenia, a nawet nauk szczegółowych. To właśnie doświadczenie potwierdza jego zdaniem prymat ty. Jest to prymat imienia, Rosenstock-Huessy nazywa zresztą swoje rozważania „dianomiką”, nauką o dialogiczności imienia.

Piątym autorem jest Eberhard Grisebach, a jego praca *Doświadczenie i spotkanie* (s. 111-132) została przetłumaczona przez Marka Zychowicza. Eberhard Grisebach (1880-1945), studiował architekturę, po czym zajął się „idealistyczną” filozofią kultury. Droga „od dialektyki do dialogu” była, jak widać, dla filozofów dialogu dość typowa. Od roku 1922 profesor filozofii kultury w Jenie, a od r. 1931 w Zurychu. Grisebach zajmował się głównie filozofią wychowania i pedagogiką. Może się wydać rzeczą paradoksalną, że Grisebach musi wykazać istnienie doświadczenia nie tyle nieskończonego, ile właśnie skończonego. Wyjściową „daną” jest dlań egoistyczne ja, bezgraniczna wolność i wola. Nawet takie na pozór ograniczające doświadczenia, jak śmierć, spotkanie z bliźnim czy boski absolut należą do kręgu ja. W szczególności śmierć jest zawsze „moja”, stanowi moją możliwość. Bliźni to alter ego pojęte na mój obraz i podbieństwo. Absolut, rzekomo dający o sobie znać w głosie sumienia, to również rzecz z „królestwa pamięci”. Głos sumienia jest zawsze mój i płynie z wnętrza mojej samotności.

Szóstym wymienionym w pracy autorem jest Karol Barth. Prezentowana jest tu jego praca *Podstawowa forma człowieczeństwa* (s. 133-174), tłumaczona na język polski przez Juliusza Zychowicza. Protestantcki teolog Karl Barth (1886-1968) urodził się w Bernie, w latach 1909-1921 był duchownym w Szwajcarii, a w okresie 1921-1935 profesorem uczelni niemieckich, potem do roku 1961 profesorem w Bazylei. W przeciwieństwie do Grisebacha Barth stara się ująć relację ja-ty jako z istoty symetryczną. Wzajemność to jej podstawowy wymóg. Nie jest to już zatem filozofia innego rozważająca „tajemniczą” naturę spotkania, lecz raczej etyka religijna o charakterze w pewnym sensie normatywnym. Barth mówi nam, jakie powinno być spotkanie, aby spełnić swą etyczną funkcję. Pierwszych dialogików niepokoiła i pobudzała raczej kwestia, czym w ogóle owo spotkanie jest. Dialogika Bartha stanowi charakterystyczny przykład eklektyzmu i retoryki późnej filozofii innego, zwanej chętnie raczej filozofią spotkania, właśnie bowiem etyczna waga spotkania dwóch ludzi staje tu w centrum zainteresowania.

Siódmym autorem jest Adolf Reinach, prezentowana jest tu praca *O aktach społecznych* (s. 175-186), tłumaczona przez Danutę Rydz-Grzesiak. Adolf Reinach (1883-1917) najwcześniej wprowadza „dialogiczne” elementy w obrębie fenomenologii — jeszcze nie transcendentnej, lecz „eidetycznej”, tj. poszukującej istoty badanego obiektu. Za dialogiczną można uznać Reinacha ideę „aktów społecznych”. W tradycyjnej fenomenologii akt jest zawsze określony przez swą intencjonalność, tj. nakierowanie świadomości na pewien przedmiot, konstytuujący się w danym akcie. Aktów społecznych jednakże zdaniem Reinacha nie określa w pełni sama tylko intencjonalność, są one bowiem ponad to jeszcze „spontaniczne”, oparte na „działaniu” Ja. Gdy do tego, aby moje „działanie” mogło być przeprowadzone, niezbędny jest inny podmiot, wówczas mamy do czynienia właśnie z aktem społecznym. Jest nim na przykład rozkaz lub prośba. Akt nie wysłuchanego rozkazu nie może w ogóle zaistnieć.

Ósmym jest Ludwig Binswanger i jego praca *Współbycie Mnie i Ciebie* (s. 187-212) w tłumaczeniu Janusza Mizera. Ludwig Binswanger (1881-1966) szwajcarski

psychiatra i filozof, który przez większość swego życia w latach 1911-1956, kierował szpitalem dla umysłowo chorych w rodzinnym mieście Kreutzingen. Reinach w fenomenologii znajduje się na granicy dialogiki, podobnie Binswanger rozważa związki pośród jednostek w trzeciej osobie. Filozofia Binswanger mieści się poza „centrum” dialogiki, gdyż ja i ty podporządkowuje „trzeciej” rzeczywistości, jaką ma być „my” — wspólnota w miłości. Z klasyczną dialogiką dzieli Binswanger pogląd o „pozaświatowości” relacji ja-ty, choć pozostaje rzeczą dyskusyjną, czy można światowość w sensie Heideggera, w szczególności egzystencjal współbycia, uważać za sferę ja-to. W odróżnieniu od całego chyba „nowego myślenia” do „świata” zalicza Binswanger także mowę. „Wieczność” miłości jest absolutnym milczeniem i jeśli musi ona przemówić, to tylko dlatego, że człowiek jest „nie tylko miłością, ale także troską”.

Tego także nie ma już w myśli Emmanuela Levinasa (ur. 2 1906 r.; jest on dziewiątym autorem, napisał *Ślad innego* (s. 213-229), który przetłumaczył Bogdan Baran), w okresie powojennym najwybitniejszego chyba kontynuatora dialogicznej tradycji, który rozpoczął od fenomenologii, ale dokonał radykalnej jej krytyki. Levinas urodził się w Kownie. Jego rodzice należeli do inteligencji żydowskiej. Studia rozpoczął w Strasburgu, które kontynuował w latach 1928-29 we Freiburgu badeńskim. Jego praca doktorska dotyczy fenomenologii. W latach 1961-1976 był profesorem kilku uczelni francuskich. Filozofia Levinasa czerpie niejako z dwóch źródeł: z myśli żydowskiej, w szczególności z dialogiki, oraz z fenomenologii. Głównym momentem jego myśli dialogicznej jest pogląd o „hegemonicznej” naturze ja zamykającego wszystko we własnym kręgu tożsamości oraz o „absolutnej inności” innego człowieka, która przelamuje zamknięty krąg immanencji ja. Inny, doświadczenie innego jest transcendencją *tout court*. O tej inności Levinasa filozofia „zapomniała”, co uwidacznia się szczególnie wyraźnie na przykładzie transcendentnej fenomenologii, dla której wszelka transcendencja jest „transcendencją w immanencji”. Levinas poddaje krytyce transcendentalizm fenomenologii, ale ją samą chciałby zachować jako metodę. Metoda jego jest jednak nie do końca fenomenologiczna, skoro inność innego stanowi „zagadkę”, a „ślad” innego zakłóca porządek świata fenomenów.

Podobne nastawienie prezentuje następny filozof francuski Jean-Luc Marion (ur. 1945), którego przedstawiony tutaj artykuł *Intencjonalność miłości* (s. 230-255), w tłumaczeniu Jerzego Brzozowskiego, poszukuje natury miłości — a więc najwyższej formy relacji dialogicznej — właśnie w obrębie fenomenologii. Wychodzi on od faktu, że przecież świadomość będąc zawsze świadomością czegoś, co nią nie jest — lub co przynajmniej jako taka zewnętrzność się jawi. W ten sposób jednak świadomość odnosi się do przedmiotu, gdy tymczasem w miłości chodzi o spotkanie podmiotów.

Ostatnim autorem jest niemiecki filozof Michael Theunissen (ur. w 1929 r.) autor najważniejszej jak dotąd rozprawy na temat współczesnej filozofii innego, *Inny*, chciał widzieć możliwie częściowego połączenia dialogiki z filozofią transcendentną. W naszej pracy mamy fragment *Transcendentalnego projektu ontologii społecznej a filozofia dialogu* (s. 256-279), w przekładzie Jana Doktora. Theunissen zauważa, że filozofia transcendentna, współcześnie przede wszystkim transcendentna fenomenologia, z racji swego absolutnego punktu wyjścia stanowi przeciwstawienie do dialogiki. Z jednej bowiem strony inny jest wedle transcendentnej struktury filozofii spotykany pośrednio, jako ukonstytuowany przeze mnie, a z drugiej filozofia innego podkreśla bezpośredniość tego spotkania niesprowadzalną do podmiotowej konstitucji. Pierwotność dialogicznego ty i wtórność transcendentnie ukonstytuowanego innego wydają się wykluczać.

Oświecone tutaj najważniejsze momenty historii i istoty filozofii innego doprowadziliśmy do momentu, w którym spór filozofii dialogu z filozofią „monologu” dociera do samych granic filozofii, a więc staje się prawdziwie istotny.

Filozofia innego, niezależnie od jej mniej lub bardziej udanych form historycznych, wążąc się na tak wiele, wprowadza w samo centrum filozofii, w centrum, które — niepewnie — odnosi się do „początku”. W ten sposób stanowi współczesną postać, historyczną konkretyzację podstawowego pytania filozofii: pytanie o samą filozofię.

Tadeusz Krzywiński

Antoni J. Nowak, *Doświadczyć Boga w ciele*, Wrocław 1994, ss. 45.

Pod tym zastanawiającym tytułem kryje się publikacja referatu XVIII Tygodnia Duchowości, który odbył się w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim w dniach 1-5.03.1993.

Autor chciał zasadniczo podkreślić trzy kluczowe momenty: tajemnicę Wciele-
nia, doświadczenie Boga w przymierzu małżeńskim oraz wdzięczność za dar — jakim jest Ciało Boga — Eucharystia i ciało człowieka.

W pierwszej części przedmiotem rozważań jest Kościół jako miejsce doświadczania Boga w Ciele Eucharystycznym. Odnajdujemy tam między innymi bardzo interesujące stwierdzenie, że stając wobec ciała stajemy jednocześnie wobec osoby, a zatem wszelka profanacja ciała jest równoznaczana z profanacją osoby, podobnie jak profanacja Eucharystii jest profanacją Boga.

Następna część dotyczy zagadnienia małżeństwa. Została tu wyraźnie wyakcentowana myśl, że człowiek jest obrazem i podobieństwem Boga nie tylko przez rozum i człowieczeństwo, ale poprzez komunie osób. Dlatego małżenkowie doświadczają Boga w zawartym przymierzu, gdy ich ciała przeniknięte są miłością Ciała Eucharystycznego.

Ostatnia część nawiązuje do wdzięczności za dar Eucharystii i dar ciała człowieka. Oba dary są dobrem niezasłużonym, stąd wezwanie do dziękczynienia.

Omawiana pozycja — jak sam autor zauważa we wstępie — wymaga powolnego czytania, aby nad każdą myślą tam zawartą zastanowić się, przemyśleć, zrozumieć. Rzeczywiście jest to doskonała lektura do rozmyślań i medytacji. Problem postawy wobec ciała — Ciała Eucharystycznego i ciała ludzkiego — zasługuje na głębszą analizę. Być może sam autor w przyszłości podejmie raz jeszcze ten temat, aby szerzej go rozwinąć.

Małgorzata Ozorowska

Arie Kaplan, *Création céleste, Guide du mariage juif (Stworzenie niebieskie, przewodnik małżeństwa żydowskiego)*, New York—Jerusalem 1983.

W niezamierzony sposób mogłem przeczytać przewodnik żydowskiego małżeństwa opracowany przez Wielebnego Rabina Arie Kaplan'a. Jest to książka przeznaczona dla młodych Izraelitów przygotowujących się do małżeństwa. Wyjaśnione są w niej krok po kroku wszystkie zwyczaje i prawa związane z małżeństwem. Na przestrzeni dwudziestu siedmiu krótkich rozdziałów spotykamy dokładne wyjaśnienia znaków